

ИЗУЧУВАЊЕ НА ТУРИСТИЧКОТО ПРАВО НА ВИСОКО ОБРАЗОВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ ВО МАКЕДОНИЈА И БУГАРИЈА

Апстракт: Туризмот е глобален феномен и последните децении бележи константен развој во светски рамки. Подготовката на високо образовани кадри во туризмот изискува мултидисциплинарен пристап каде студиските програми на високо образовните институции опфаќаат различни аспекти како културни, економски и правни. Предмет на овој труд е изучувањето на туристичкото право на високо образовните институции во Македонија и Бугарија. Критериуми кои се користени при изборот на овие две земји се членство во Европската унија и морската границата на Бугарија од една страна и континентална територија и кандидатурата за влез во Европската унија на Македонија од друга страна. Во трудот се дадени основни податоци за двете земји, како што се: население, број на меѓународни туристи, закони за туризам и др. Табеларно прикажаните универзитети каде има факулти за туризам, студиски програми и предмети од областа на правото, се користени за да се направи компаративна анализа на изучување на туристичкото право на факултетите за туризам во двете земји. За потребите на трудот, употребена е методологија на истражување и секундарни извори на податоци преку консултирање на официјалните веб страни на универзитетите во двете земји каде се изучува насоката туризам. Направена е анализа и преглед на студиските програми каде се изучува туризмот и предметните програми од областа на правото, врз основа на систематска евалуација на нивната актуелна содржина. Заклучните согледувања се однесуваат на структурата, разликите и сличностите при изучувањето на туристичкото право на високо образовните институции во Македонија и Бугарија.

Клучни зборови: *туристичко право, факултети за туризам, Македонија, Бугарија*

METHODJESKI Dejan

ANDREEVA Jasmina

THE STUDY OF TOURISM LAW ON HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN MACEDONIA AND BULGARIA

Abstract: Tourism is a global phenomenon and in recent decades has shown constant development worldwide. The training of highly educated personnel in tourism requires a multidisciplinary approach where the curricula of higher education institutions cover various aspects such as cultural, economic and legal. The subject of this paper is the study of tourism law at the higher educational institutions in Macedonia and Bulgaria. Criteria for choosing this two countries are membership in European Union and see border of Bulgaria on the one hand, and continenatal territory and candidate for accession to the European Union from Macedonia on the other. The paper provides basic data for both countries, such as: population, number of international tourists, tourism laws, etc. Table showing universities with tourism faculties, study programs and law-related subjects were used to make a comparative analysis of the study of tourism law at the tourism faculties in two countries. For the purpose of paper, research methodology and secondary data sources have been used by consulting the official web pages of the universities in the two countries where the tourism study programs are offered. An analysis and review of the tourism study programs and tourism law courses is made, based on a systematic evaluation of their current content. The

concluding observations refer to the structure, differences and similarities in the study of the tourism law at the higher education institutions in Macedonia and Bulgaria.

Key words: *tourism law, tourism faculties, Macedonia, Bulgaria*

Вовед

Податоците од Светската Туристичка Организација при Обединетите Нации [1], ни укажуваат на позитивниот развој на туризмот, а тоа го валоризираме преку доаѓањата на туристи кои во 2016 година на меѓународно ниво ја достигнале бројката од 1.235 милиони, туристичката потрошувачка која изнесувала 1.235 милијарди американски долари, туристичката индустрија која учествува со 10% во глобалниот бруто домашен производ, и вработувањето, имено секој десетти вработен човек во светот е вработен во овој сектор. Предвидувањата се движат во насока во која туризмот ќе го задржи своето континуирано и позитивно ниво на развој од изминатите 60 години и во наредниот период. Европскиот континент, во кој се наоѓаат Македонија и Бугарија, во годините кои следуваат ќе го држи приматот на светскиот туристички пазар и ќе биде основен извор на туристичка понуда, побарувачка и движење на меѓународни туристи.

Табела. 1 - Преглед на основните туристички податоци за Македонија и Бугарија

Table. 1 - Review of the basic tourism data for Macedonia and Bulgaria

Податоци	Македонија	Бугарија
Жители (000)	2,054	7,517
Површина во км ² (000)	25,713	110,994
Објекти во Листа на светско наследство на УНЕСКО	1	9
Странски туристи (000) во 2016	510	8,252
ДДВ за туризам во %	5	9
Туристичка такса (Еуро)	0,66	0,10-1,53
Легла во објектите за сместување	73,168	328,264
Туристички агенции, туристички агенти и туроператори	596	3,942
Национален авио превозник	/	Булгарија Ер
Владини органи одговорни за развој на туристичката политика	Министерство за економија, Сектор за туризам и угостителство	Министерство за туризам
Национална стратегија за развој на туризмот	Национална стратегија за туризам на Република Македонија 2016–2020	Стратегија за одржлив развој на туризмот во Бугарија 2014–2030
Национална туристичка организација	Агенција за промоција и поддршка на туризмот во Македонија	Туристичка организација на Бугарија
Закон за туризам	Закон за туристичка дејност	Закон за туризам

Извор: [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11] и [12].

Во табела 1, се претставени неколку основни туристички податоци за Македонија и Бугарија. Од табелата 1, можеме да забележиме дека, според бројот на жители и површина на територијата, Бугарија е нешто повеќе од четири пати поголема од Македонија. Според податоците за доаѓањата на меѓународни туристи и нивната посета на двете земји, Бугарија бележи 16 пати поголема посетеност на туристи од Македонија. Оваа броја се должи на фактот што Бугарија излегува на море и има развиен морски туризам во текот на летната сезона во неколку туристички места како Златни песоци, Албена, Сончев Брег и др. Во зимскиот период, во Бугарија на располагање на туристите им стојат модерни и инфраструктурно добро уредени ски центри како Пампорово, Боровец, Банско и др. Во Македонија, најголемиот број на меѓународни туристи ги посетуваат дестинациите Охрид и Скопје во текот на летната сезона. Неколкуте ски центри како Маврово, Попова Шапка и Пониква се уште не се на задоволителното ниво за примат поголем број на посетители.

Бројот на објекти вклучени во Светско културно наследство на УНЕСКО во светски рамки изнесува 1052, од кои 814 културни, 203 природни и 35 комбинирани, кои се наоѓаат на териториите на 165 земји. Во Бугарија се распоредени 9 вакви објекти (Бојанската црква, Мадарскиот коњаник, Карпестите цркви во Иваново, Тракиската гробница во градот Казанлак, Античкиот град Несебар, Националниот парк Пирин, Рилскиот манастир, Сребарна природниот резерват и Тракиската гробница во Свештари), а еден се наоѓа во Македонија - Природно и културно наследство на Охридскиот регион, прифатен во 1979 година.

Податоците кои се однесуваат на данокот на додадена вредност (ДДВ) за туризам, покажуваат дека Бугарија има ДДВ кој е поврзан со туристичките услуги од 9%, а Македонија има понизок ДДВ кој изнесува 5%. Што се однесува до таксата за престој или туристичка такса, во Македонија е фиксирана, а во Бугарија варира во зависност од општините и регионите во кои се реализира. Капацитетот на леглата во објектите за сместување во Македонија е нешто повеќе од четири пати помал од капацитетот на Бугарија. Бројот на туристичките агенции, исто така е за шест пати помал во Македонија, во однос на бројот на туристичките агенции во Бугарија. Како критериум во компаративната анализа е земен и националниот авио превозник, поради причина што 55% од меѓународните туристи при патување користат авио сообраќај. Од овој аспект, Бугарија има национален авиопревозник што се одразува позитивно за туризмот, а во Македонија недостасува таков.

Туризмот како гранка во двете земји, спаѓа во надлежност на различни министерства. Во Бугарија како развиена туристичка земја постои посебно Министерство за туризам. Туризмот во Македонија е раководен од Сектор за туризам и угостителство во состав на Министерството за економија. Двете земји имаат формирано тела кои се занимаваат со промоцијата на туризмот. Во Бугарија тоа е Туристичката организација на Бугарија, а во Македонија, оваа улога ја има Државната Агенција за промоција и поддршка на туризмот. Двете земји имаат изработено и усвоено Национални стратегии за развој на туризмот каде се потенцираат одредени видови на туризам како потенцијал за развој.

Треба да се напомене, дека и Македонија и Бугарија до 1991 година се земји со социјалистичко уредување и правен систем, а по оваа етапа двете земји го менуваат својот систем и ги модифицираат туристичките закони според сопствен удобен модел и во согласност со степенот на активности поврзани со туризмот и неговиот развој. Во Бугарија постои закон за туризам, а во Македонија законот е поврзан со туристички услуги или туристичка дејност. Законот за туризам на Бугарија е обемен и содржи 18 глави и 231 член, а законот за туристичка дејност во Македонија е помал со шест глави и 40 члена. Во двете земји, покрај законите за туризам постојат и голем број на правилници кои се поврзани со регулирањето на туризмот. Во Македонија постојат и дополнителни закони поврзани со туризмот, а тоа се: Закон за угостителска дејност 62/2004; Закон за основање Агенција за промоција и поддршка на туризмот на Република Македонија 103/2008; Закон за такса за привремен престој 19/1996; Закон за туристички развојни зони 141/2012; Закон за автокампови 13/2013.

Методолошка рамка на истражувањето

Целта на овој труд е да се направи компаративна анализа и преглед на изучувањето на туристичкото право на факултетите каде има студиски програми туризам во Македонија и Бугарија. За потребите на трудот, користени се секундарни извори на податоци преку консултирањето на релевантна литература од областа на туризмот и туристичкото право. Прегледот на литературата покажа дека, постојат повеќе автори во меѓународни рамки, кои се занимаваат со правото во туризмот или туристичкото право и публикувале стручна литература од оваа област [13], [14], [15], [16] и [17]. Исто така, во Македонија [18], [19], [20] и во Бугарија [21], [22], [23], [24], постојат автори кои ја обработуваат проблематиката поврзана со туристичкото право.

За потребите на трудот, користејќи го интернетот и официјалните веб страни на шест универзитети од Македонија и единаесет универзитети од Бугарија на кои се изучува насоката туризам, направен е преглед на студиски и предметни програми кои ги анализираме во текстот. Главниот метод кој се користи во компаративното истражување е анализа на содржината [25]. Анализа на содржината е истражувачка метода која се користи за систематска оценка на содржината на појавата која се истражува, во нашиот случај студиските и предметни програми на високо образовните институции и факултети каде се изучува насоката туризам во Македонија и Бугарија. Во истражувањето не се обработуваат студиски програми кои се комплементарни на туризмот како хотелски и ресторански менаџмент или гастрономија, ниту студиски програми поврзани со правните науки. Исто така, во истражувањето земени се предвид само универзитетите, без високи и стручни школи и академии. Како основа на истражувањето се земаат студиските програми на додипломските студии, без вториот и третиот циклус на студии.

Изучување на туристичкото право на високо образовните институции во Македонија и Бугарија

Процесот на глобализацијата доведе до низа социјални, економски и техничко-технолошки промени, кои во голема мера успеваат да ги трансформираат светските пазари, а со тоа и туризмот. Во таква констелација на односи, кога приматот во создавањето на вредности го има знаењето, а не материјалните средства, стандардните процеси во развојот на туризмот се претвараат во процеси на знаења. Во тој контекст треба да се истакне улогата на високо образовните институции од областа на туризмот во профилирањето на стручни кадри со знаења адекватни на современите тенденции и постојаните промени [26]. Оттука како неопходност се јавува потребата од изучување на сите релевантни аспекти на туризмот (културни, економски, правни), бидејќи само на тој начин тие би можеле успешно да се справат со промените кои настануваат во сите сектори на економијата, а со тоа и во туризмот. Во суштина, туризмот претставува комплексна општествено економска појава и неговото целосно разбирање подразбира интердисциплинарен пристап при изучувањето на материјата релевантна за современиот туризам. Управувањето со развојот на туризмот подразбира свесно делување на однесувањето на конкретната појава со одредена јасно дефинирана цел. За тоа да се постигне треба да се знае како, односно да се располага со соодветни вештини и знаења кои се организирани и насочени кон појавата или процесот со кој што се управува. Оттука, изучувањето на туристичкото право треба да биде интегрирано во предметните програми на високо образовните институции од областа на туризмот, а предметите од областа на правото што се изучуваат во рамките на студиските програми од овој домен треба да ја третираат проблематиката релевантна за синергиската врска меѓу туризмот и правото и воедно да го афирмираат пристапот за развој на туризмот базиран на научни сознанија. Од списокот на 32 специфични вештини кои треба да произлезат од наставните програми во кои се изучуваат во туризмот, правните аспекти се вбројуваат на прво место, заедно со просторните, социјалните, културните и економските димензии на туризмот [27].

Поминати се повеќе од 50 години од кога туризмот за прв пат се појавил како посебно поле за изучување на високо образовните институции [28]. Правните аспекти на туристичката дејност привлекуваат внимание кај авторите и публикуваната литература рапидно се зголемува во последните две декади, што делумно би можело да се објасни со генерално зголемениот интерес за истражување во туризмот [29]. Слична е тенденцијата и во Македонија и Бугарија, каде се бележи зголемен интерес за изучувањето на туризмот и соодветно на тоа, развој на програми кои ќе овозможат стекнување на специфични и апликативни знаења и вештини во тој домен. Во перспектива, се очекува да се зголеми бројот на насоките кои се изучуваат на факултетите кои се поврзани со туризмот, како во странство, така и во двете разгледувани земји. Ваквата тенденција се јавува поради постојаните промени во туристичката гранка кои влијаат и на промените во високото образование [30]. Како споредба во Велика Британија во 1991/2 година имало 15 Високо образовни институции кои имале 22 насоки поврзани со туризмот. Во 1997/8 година веќе имало 50 Високо образовни институции, кои имале 99 насоки поврзани со туризмот [31]. Од нив 49 насоки (нешто помалку од 50%) се наоѓале на департмани за Бизнис и менаџмент, а останатите биле на департмани за Туризам, угостителство, спорт, географија, социологија и др. [32]. Во Велика Британија изучувањето на основите на правото на насоките поврзани со туризмот започнува во првата година на наставните програми со четири години, а туристичкото право се изучува во втората година на студии [33].

Според класификацијата на научно-истражувачките подрачја, полиња и области, во Македонија туристичкото право спаѓа во подрачје општествени науки (5), правни науки (508) под број 50830 [34]. Во Бугарија, според класификаторот на областите на високо образование, правото (3.6) како професионална насока припаѓа во област социјални, стопански и правни науки, во истата група со туризмот (3.9) [35].

Табела. 2 - Универзитети во Македонија на кои се изучува насоката туризам и предмети поврзани со правото

Table. 2 - Universities in Macedonia with tourism programs and tourism law courses

Универзитет (веб страна)	Факултет	Насока на прв циклус студии	Предмети од областа на правото кои се изучуваат
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип (www.ugd.edu.mk)	Туризам и бизнис логистика	Туризам	1. Туристичко право 2. Авторско право
Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола (www.uklo.edu.mk)	Туризам и угостителство	Туризам	1. Основи на право со туристичко право
„Тетовски Државен Универзитет“, Тетово (www.unite.edu.mk)	Економски факултет	Туристички менаџмент	Нема достапни информации
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје (www.ukim.edu.mk)	Природно математички факултет, Институт за Географија	Туризам	1. Туристичко право
„Универзитет за туризам и менаџмент“, Скопје (www.utms.edu.mk)	Туризам	Туризам	Нема достапни информации

„ФОН Универзитет“, Скопје (www.fon.edu.mk)	Факултет за економски науки	Туризам	1. Трговско право
---	-----------------------------	---------	-------------------

Извор: Официјалните веб страни на овие институции (август, 2017).

Од табелата 2, забележуваме дека, во Македонија постојат шест универзитети во чиј состав има факултети и насоки на кои се изучуваат предмети од областа на туризмот. Од нив четири се државни, а два се приватни. Од шесте факултети, два факултети се од економски науки, едниот е факултет за географија, а останатите три се туризам, односно туризам и угостителство и туризам и бизнис логистика. Насоките поврзани со туризам на пет од овие шест универзитети се отворени во текот на изминатите десет години.

Програмите и предметите кои се изучуваат на насоките туризам, на шесте универзитети, се слични една на друга со исклучок на неколку предмети, кои се застапени во некоја, а ги нема во останатите програми. На сите факултети, програмите се усогласени со принципите на Болоњската декларација со применување на европскиот – кредит трансфер систем и современиот начин на организирање на наставата (интерактивни предавања, презентации, изработка на проекти, семинарски работи, студии на случај и.т.н.). Од шесте универзитети, за два не се достапни информации на веб страните во однос на наставните програми и предмети од областа на правото. Според информациите кои се достапни, за четирите факултети, можеме да забележиме, дека предметите од областа на правото кои се нудат на овие институции се следните: основи на право со туристичко право; туристичко право; трговско право и авторско право. Овој податок ни укажува на сличен институционален пристап при изучувањето на туристичкото право. Имено, без оглед на малите вариации во однос на дефинираните насоки во рамките на нивните студиски програми, акцентот се става на изучувањето на основи на право, туристичко право и трговско право. Факт е дека ваквите предметни програми им овозможуваат на студентите да се стекнат со соодветни знаења кои ќе им овозможат нивно работно ангажирање во секторот, но исто така е евидентно, дека ваквиот пристап во изучувањето на туристичкото право по својот карактер е традиционален и како таков не е многу прилагоден кон соодветните тенденции во глобалната економија. Студентите, односно идните вработени кои поседуваат вакви традиционални, пред се базични знаења за туристичкото право, многу тешко можат да дадат свој проактивен придонес во развојот на организациите во кои го засниваат својот работен однос, без разлика дали се работи за приватниот, јавниот или невладиниот сектор.

Табела. 3 - Универзитети во Бугарија на кои се изучува насоката туризам и предмети поврзани со правото

Table. 3 - Universities in Bulgaria with tourism programs and tourism law courses

Универзитет (веб страна)	Факултет	Насока на прв циклус студии	Предмети од областа на правото кои се изучуваат
Југозападен универзитет „Неофит Рилски“, Благоевград (www.swu.bg)	Стопански факултет	Туризам	1. Основи на право
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Велико Трново (www.uni-vt.bg)	Стопански факултет	Туризам	1. Основи на право 2. Трговско право
Универзитет „Епископ Константин Преславски“, Шумен	Факултет за природни науки	Туризам	1. Основи на правото и нормативно правна уредба на туризмот

ИЗУЧУВАЊЕ НА ТУРИСТИЧКОТО ПРАВО НА ВИСОКО ОБРАЗОВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ ВО
МАКЕДОНИЈА И БУГАРИЈА

(www.shu-bg.net)			2. Трговско право
Универзитет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас (www.btu.bg)	Факултет за општествени науки	Туризам	1. Основи на право
Економски универзитет, Варна (www.ue-varna.bg)	Факултет за менаџмент	Туризам	1. Право во туризмот
Универзитет за прехранбени технологии, Пловдив (www.uft-plovdiv.bg)	Стопански факултет	Туризам	1. Нормативно-правна уредба во туризмот и деловно право 2. Безбедност на храна и законска регулатива поврзана со храната 3. Трговско, административно и трудово право
Нов Бугарски универзитет (www.nbu.bg)	Факултет за администрација и менаџмент	Менаџмент на туризам	1. Основи на право 2. Преговори и договори во туризмот 3. Правни регулации во туризмот
Универзитет „Св. Климент Охридски“, Софија (www.uni-sofia.bg)	Геолого-географски факултет	Туризам	1. Основи на правото и нормативно правна уредба на туризмот 2. Административно и граѓанско право
Универзитет за Национално и светско стопанство, Софија (www.unwe.bg)	Факултет за економика на инфраструктурата	Економика на туризам	1. Основи на правото 2. Право на интелектуална сопственост
Бургаски Слободен универзитет, Бургас (www.bfu.bg)	Факултет за економија и менаџмент	Економика и маркетинг на туризмот	1. Основи на право 2. Трговско право
Универзитет „Пасиј Хилендарски“, Пловдив (www.uni-plovdiv.bg)	Факултет за економски и социјални науки	Туризам	1. Основи на правото и нормативната уредба

Извор: Официјалните веб страни на овие институции (август, 2017).

Од табелата 3, се забележува дека, во Бугарија постојат единаесет универзитети во чиј состав има факултети и насоки на кои се изучуваат предмети од областа на туризмот. Од нив девет се државни, а два се приватни. Од единаесетте факултети, шест факултети се од економски науки, два се факултети за географија и природни науки, а по еден факултет има за администрација, општествени науки и менаџмент. Односно, во Бугарија насоките на кои се изучува туризам во основа не се лоцирани на факултети кои се именувани како факултети за туризам.

Програмите и предметите кои се изучуваат на насоките туризам, на единаесетте универзитети, во основа не се разликуваат суштински една на друга со исклучок на неколку предмети, кои се

застапени во некоја, а ги нема во останатите програми. На овие факултети, програмите се усогласени со принципите на Болоњската декларација со применување на европскиот – кредит трансфер систем и современиот начин на организирање на наставата (интерактивни предавања, презентации, изработка на проекти, семинарски работи, студии на случај и.т.н.). Според информациите кои ни се достапни, можеме да забележиме, дека предметите од областа на правото кои се нудат на овие единаесет високо образовни институции се следните: основи на право кај најголем дел од факултетите; основи на право и нормативно правна уредба во туризмот; право во туризмот; трговско право; административно право; трудово право; право на интелектуална сопственост; граѓанско право; безбедност на храна и законска релулатива поврзана со храната како и посспецифични предмети поврзани со туризмот и правото, како преговори и договори во туризмот и правни регулации во туризмот.

Врз основа на податоците изнесени во табела 3, може да се констатира дека во Бугарија, предметите од областа на правото кои се изучуваат на високо образовните институции каде има насоки поврзани со туризмот, имаат поразличен пристап во однос на изучувањето на туристичкото право. Се забележува диференцијација на предметите од областа на правото, во наставните програми се опфатени повеќе правни аспекти и видови на право, што дополнително ги збогатува и проширува знаењата на студентите од оваа област. За одбележување е податокот, дека се изучуваат и специјализирани и целенасочени предмети како преговори и договори во туризмот и правни регулации во туризмот. Ова е многу важно за идните професионалци кои ќе се занимаваат со туризмот, поради фактот што туризмот постојано се менува и развива, а со тоа и правната регулатива поврзана со туризмот постојано се надоградува и подобрува во интерес на сите заинтересирани страни и учесници во туристичката дејност.

Заклучок

Во трудот беше направен преглед и компаративна анализа на изучувањето на туристичкото право на факултетите за туризам во Македонија и Бугарија. Двете земји располагаат со добри природни и антропогени ресурси за развој на туризмот и ги следат современите тенденции на меѓународниот пазар. За да биде туризмот одржлив во иднина, меѓу неколкуте фактори од витално значење е едукацијата на идниот професионален кадар.

Промените што се случуваат на светската туристичка сцена, како резултат на техничките и технолошките предизвици и зголемувањето на патувањата, јасно укажуваат на фактот дека знаењето е еден од најзначајните фактори што може да обезбеди одржливост на развојот на економијата воопшто, а со тоа и на туризмот. Ова дотолку повеќе, доколку се има предвид карактерот на туристичкиот сектор и доминантното значење на човечкиот фактор во однос на неговото функционирање и развој. Развојот на туризмот како општествен феномен, секогаш се поврзува со развојот на технологиите и развојот на науката. Оттука, современите сознанија треба благовремено да се инкорпорираат во образовниот процес, а наставните програми континуирано да се унапредуваат. Како генератор на знаењето, во современи услови се јавуваат информациите, трансферот и комуникациската технологија, оттука наставните програми треба постојано да се надополнуваат со нови содржини соодветни на современите трендови во работењето на туристичкиот сектор и современите научни достигнувања. Исто така, би било потребно да се воведуваат и нови наставни предмети што би им овозможиле на студентите проактивно да размислуваат да бидат иновативни и креативни, но и да им овозможат стекнување на знаења кои би ја зголемиле нивната ефикасност во услови глобализација при вклучување во работниот процес.

Истражувањето за потребите на овој труд, направено преку компаративен метод покажа, дека во Македонија и Бугарија се посветува сериозно внимание на образованието поврзано со туристичката дејност. Оваа констатација ја потврдува фактот што и двете земји кои беа предмет на истражување имаат соодветни високо образовни институции на кои се изучува туризмот како насока. Во Бугарија,

како туристички поразвиена земја се изучуваат и специјализирани и целенасочени предмети како преговори и договори во туризмот и правни регулации во туризмот на овие програми. Примерите за предмети поврзани со туристичкото право кои се изучуваат во Бугарија може да бидат успешно применети и во Македонија. Факт е, дека во Македонија се направени извесни позитивни поместувања во поглед на подобрувањето на застапеноста на студиските програми од доменот на туризмот и нивниот квалитет, но исто така е факт дека во креирањето на студиските програми на високо образовните институции во туризмот повеќе е традиционално отколку инспирирано од современите тенденции. Денешните трендови на општество базирано на знаења треба да се земат предвид при профилирањето на кадри од кои зависи идниот развој на туризмот.

Во истражувањето за овој труд беше направена анализа на студиските програми и застапеноста на туристичкото право и предметите од областа на правото во овие програми. Препораките кои би можеле да се направат за подобрување и збогатување на материјата поврзана со туризмот и правото се неколку. Во иднина, би требало да биде направена подетална анализа и понатамошни истражувања поврзани со содржината на предметните програми кои се изучуваат на факултетите за туризам, а се поврзани со правото. Оваа анализа може да вклучува поголем број на земји, како од Европа така и од останатите делови на светот, како би се искористиле успешните примери. Малиот обем на постоечката специјализирана литература наменета за предметните програми поврзана со правото и туризмот која ја среќаваме кај нас, во иднина им отвора на авторите кои се занимаваат со туризмот и оние кои се занимаваат со правото, поле каде би можеле својот фокус на истражување да го насочат во правец на збогатување на оваа област. Исто така, организирањето на летни школи наменети за туристичкото право од страна на универзитетите, по примерот на светските практики е добра основа во овој контекст. Од друга страна, одржувањето на домашни и меѓународни конференции или списание каде тематски ќе биде опфатено туристичко право е добра насока за збогатување на истражувањата и релевантната литература од оваа област.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- [1] UNWTO (2017) *Tourism highlights*, 2017 Edition. Madrid: UNWTO
- [2] United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization World heritage list. (2017) <http://whc.unesco.org/en/list/>
- [3] www.nsi.bg
- [4] www.stat.gov.mk
- [5] Министерство за економија - Регистар на туристички агенции во Македонија.
- [6] Национален туристически регистър - Регистър на регистрираните туроператори и туристически агенти.
- [7] www.tourism.government.bg
- [8] www.economy.gov.mk
- [9] www.tourismmacedonia.gov.mk
- [10] www.bulgariatravel.org
- [11] Закон за туризма (2013). Закон за туризма. Државен вестник 30.
- [12] Закон за туристичка дејност (2004) Закон за туристичка дејност. Службен весник на Република Македонија 62.
- [13] Wilks, J., Page, S.J. eds. (2003) *Managing tourist health and safety in the new millennium*. Oxford: Elsevier.
- [14] Barth, S., Hayes, D.K. (2006) *Hospitality law: managing legal issues in the hospitality industry*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- [15] Cournoyer, N., Marshall, A., Morris, K. (2008) *Hotel, restaurant and travel law: a preventive approach*. New York: Thomson Delmar Learning.
- [16] Singh, L. (2008) *Trends in travel, tourism and law*. Delhi: ISHA Books.

- [17] Abeyratne, R. (2010) *Aviation Security Law*. Heidelberg: Springer.
- [18] Крлески, Н. (1995) *Договори во областа на туризмот*. Скопје: Студентски збор.
- [19] Крстаноски, М. (2005) *Туристичко право*. Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“.
- [20] Крстаноски, М. (2010) *Основи на право со туристичко право*. Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“.
- [21] Шишков, А. (2000) *Туристическо право*. Стара Загора: Идеја
- [22] Цанков, В. (2009) *Правна уредба на туризма в България - Туристическо право*. София: Сиела.
- [23] Торманов, З. (2012) *Договорот за организирано туристическо патуване*. София: Сиела.
- [24] Рачев, Р. (2014) *Право в туризма*. Варна: Икономически университет.
- [25] Ritchie, B, Burns, P, Palmer, C. eds. (2005) *Tourism research methods: Integrating theory with practice*. Oxfordshire: CAB International.
- [26] Sheldon, P., Fesenmaier, D., Woeber, K., Cooper, C., Antonioli, M. (2007) *Tourism Education Futures, 2010–2030: Building the Capacity to Lead*. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 7(3), pp.61-68
- [27] Bustelo, F., Fernandez, C., Tomás, F. (2010) *Higher education of tourism in Spain and its adaptation to the European higher education area*. *Revista de Administração Pública*, 44(5), pp.1191-223
- [28] Airey, D., Tribe, J., eds. (2005) *An international handbook of tourism education*. Oxford: Elsevier.
- [29] Park, K., Phillips, W., Canter, D., Abbott, J. (2011) *Hospitality and Tourism Research Rankings by Author, University, and Country Using Six Major Journals: The First Decade of The New Millennium*. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 35(3), pp.381-416
- [30] Wiermair, K., Bieger, T. (2005) *Tourism Education in Austria and Switzerland: Past Problems and Future Challenges*. *Journal of teaching in travel and tourism*, 5(1-2), pp.39-60
- [31] Airey, D., Johnson, D. (1998) *The profile of tourism studies degree courses in the UK: 1997/98*. London: NLG. 1997
- [32] Tribe, J., Wickens, E., eds. (2004) *Critical issues in tourism education*. *Proceedings of the 2004 Conference of the Association for Tourism in Higher Education*, Missenden Abbey, Buckinghamshire UK, 1-3 December, 2004.
- [33] Airey, D. (2002) *Growth and change in tourism education*. *Proceedings of the 2002 Conference Rethinking of Education and Training in Tourism*, Graduate School of Economics & Business, University of Zagreb.
- [34] *Класификација на научно-истражувачките подрачја, полиња и области според меѓународната Фраскатиева класификација* (2010) *Службен весник на Република Македонија* 103.
- [35] *Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления* (2002) *Државен вестник на Република България* 64.